

DÜNYA HAM PETROL FİYAT ARTIŞLARI VE ENFLASYONLA MÜCADELE PROGRAMININ BAŞARISI

Doç. Dr. Aykut Kibritçioğlu

AÜSBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Türkiye’de, ham petrol ithal fiyatı artışları aracılığıyla oluşan akaryakıt ürünü fiyat artışlarının enflasyon üzerinde ne ölçüde etkili olduğu konusunda yaptığım kapsamlı iki çalışmayı PetroGas Dergisi’nin geçen yılki Temmuz-Ağustos sayısında özetlemiş ve konuyla ilgili olarak Nisan 1999’da açıp elimden geldiğince güncel tutmaya çalıştığım özel internet sayfasına dikkat çekmiştim:

<http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/oilinf.html>

Geçen yaz aylarından bu yana, (izleyebildiğim kadarıyla) konuyla ilgili pek yeni bilimsel çalışma yapılmadığı gibi, Türkiye’de, “petrol fiyatı artışları doğal olarak diğer sektörlerde de zincirleme fiyat artışlarına ve sonuçta enflasyona yol açar” biçimindeki efsaneleşmiş inanç da, herhangi bir bilimsel bulguya dayan(dırıl)maksızın var olan egemenliğini iyiden iyiye pekiştirdi.

Üstelik, son aylarda hızlanan dünya petrol fiyat artışları nedeniyle konunun güncelliği bir kez daha arttı. Çünkü 2000 yılı başında Türkiye’de uygulamaya koyulan enflasyonla mücadele ve yeniden yapılanma programı çerçevesinde, Aralık 1999 – Aralık 2000 dönemi için enflasyon hedefinin toptan eşya fiyat endeksine (TEFE) göre % 20, tüketici fiyat endeksine (TÜFE) göre ise % 25 olarak ve ayrıca Dolar ve Euro’dan oluşan kur sepetinin aynı dönemde %20 oranında artacağına ilan edilmiş olmasının ardından, “dünya ham

petrol fiyatlarında yaşanan ciddi artışların bu hedeflere ulaşılmasını engelleyip engellemeyeceği” ilginç bir tartışma konusu haline geldi.

Bu kısa yazıda, başta sözünü ettiğim çalışmalarında ulaştığım bulgulardan da yararlanarak bu soruya verilebilecek yanıtla ilgili bazı temel ipuçlarını ortaya koymaya çalışacağım.

Türkiye’de 2000 Yılı TEFE

Artışlarının Kaba Aritmetiği

Türkiye’de DİE’nin yayınladığı 1994=100 bazlı TEFE içinde kamusal ve özel kesimlerin tuttuğu yerlerden kaynaklanan “kaba” bir ilişkiye dikkat çekerek işe başlayabiliriz.

Tablo 1’deki satırlarda karşılaştırılan senaryolar; 2000 yılı için TEFE’de koyulan % 20 hedefine ulaşılabilmesi için, Aralık 1999 – Aralık 2000 döneminin bütününde kamu kesiminden kaynaklanabilecek farklı fiyat artış oranları karşısında özel kesime “kalan” ortalama fiyat artış oranlarına dayanmaktadır.

Buna göre, örneğin kamu kesimi TEFE değeri söz konusu dönemde hiç değişmemiş olursa, ancak endeks kapsamındaki özel kesim alt sektörlerinin ağırlıklı fiyat ortalamasının % 26’yı aşmaması durumunda TEFE hedefi tutturulabilecektir. Çünkü % 0’lık kamu fiyat değişmesinin genel TEFE artışına katkısı 0 puan, özel kesimdeki % 26’lık fiyat artışının katkısı ise 20 puandır (= % 76.83 x 26).

Tablo’daki en alt satır verilerine göre, Aralık’tan Aralık’a kamu kesimi zamları % 25’e ulaşacak

olursa, bu durumda özel kesim alt sektörlerinin ağırlıklı ortalama fiyat artış oranı % 18.5’i aştığı ölçüde % 20’lik 2000 yılı TEFE artış hedefinden uzaklaşılacaktır. Şimdi, akaryakıt ürünleri genelde kamusal petrol rafinerilerinde başta ham petrol girdisi kullanılarak üretilmekte olduğuna ve bu ürünlerin fiyatlandırılmasında 1998 yılı ortasından bu yana bir tür otomatik fiyatlandırma sistemi uygulanmakta olduğuna göre, dünya ham petrol fiyatlarındaki artışların Türkiye’de nasıl ve ne ölçüde enflasyon yaratacağına ve bu sonucun enflasyon hedefleri açısından anlamına daha yakından bakabiliriz.

“Enflasyona Katkı” Yaklaşımı

Ham petrol (veya akaryakıt ürünü) fiyatlarındaki artışların enflasyonla ilişkisini iki biçimde ele alabiliriz.

Birincisi ve belki de görece daha kolay olanı, “diyelim ki, ham petrol ithal veya akaryakıt fiyatlarında meydana gelecek yüzde 100’lük bir artışın toptan eşya fiyat artışlarına ‘katkısı’ kaç puan olur?” gibi bir varsayımsal artıştan yola çıkmaktır.

Bilindiği üzere, TEFE, bir ekonomideki seçilmiş malların toptan fiyatlarının ağırlıklı bir ortalaması olması anlamında ülkenin genel fiyat düzeyinin bir göstergesidir. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) hesapladığı 1987=100 bazlı TEFE içinde ham petrol sektörünün payı “tahminen” % 0.8 kadar, akaryakıt ürünleri sektörünün payı ise yaklaşık % 6.7 olduğuna göre, % 100’lük bir ham

petrol fiyat artışının ekonomideki genel fiyat düzeyi artışına “katkısı” 1 puandan daha az (yani 0.8 puan), % 100’lük bir akaryakıt ürünü fiyat artışının katkısı ise 6.7 puan olacaktır.

Görüldüğü üzere, veri bir sektörel fiyat artışının enflasyona “katkısını”, sanki tahmin bile etmeye gerek kalmaksızın oldukça net bir biçimde hesaplayabiliriz.

(Gerçekte DİE, alt sektörlerin TEFE içindeki ağırlıklarını resmi olarak açıklamaktan kaçınmıyor olsa, yukarıda kullandığım “tahminen” ve “adeta” sözcüklerine de gerek kalmayacaktı.)

Bu yaklaşımın da, tıpkı bir önceki hesaplamamızda olduğu gibi kaba ve *statik* olduğunu, yani sektörler arası girdi-çıkı ilişkileri aracılığıyla yaşanabilecek “zincirleme” *enflasyonist* etkilerin dikkate alınmadığını, unutmuyarak, kaba da olsa önemli bir bilgi değeri taşıdığı düşüncesiyle, Şubat 1982– Aralık 2000 dönemi için genel aylık TEFE artış oranları ile bunlara TL cinsinden ham petrol ve akaryakıt ürünü fiyat artışlarının gerçekleşmiş olan “katkıları” ayrı ayrı tahmin etmeye çalışabiliriz: Grafik 1.

Bu grafikte sunulan sonuçlara göre, ne ham petrol ne de akaryakıt ürünü fiyat artışlarının TEFE enflasyonuna “katkıları” sanıldığı kadar yüksektir. Çünkü her bir ay için iki sektörel fiyat artışının TEFE’ye katkı puanlarını üstüste koyup toptasak bile, aylık genel TEFE artışlarının ortada hâlâ başka sektörlerden kaynaklanıyor olması gereken çok büyük birer bölümü kalmaktadır.

Bu yaklaşımın tamamlayıcısı, ham petrol ve dolayısıyla akaryakıt ürünü fiyat artışları nedeniyle diğer sektörler yansiyabilecek enflasyonist baskıların toplamsal tahminidir.

“Enflasyonist Etki” Yaklaşımı

Ham petrol, ülkemiz açısından büyük ölçüde ithal edilen bir girdi olduğuna göre; ister döviz kurundaki (TL/\$) isterse yabancı para cinsinden ithal fiyatındaki (\$/varil) yükselmelerden kaynaklanıyor olsun, yerli para birimi cinsinden ham petrol ithal fiyatlarında (TL/varil) meydana gelen artışların ekonomide sektörler arası girdi-çıkı ilişkileri yoluyla yaratabileceği etkileri *dolaysız* etkiler olarak adlandırabiliriz.

Geçen yılki çalışmalarımda yaptığım hesaplamalara göre, TL cinsinden ham petrol ithal fiyatlarında meydana gelebilecek % 100’lük bir varsayımsal artışın *ceteris paribus* genel fiyat düzeyini arttırıcı *birikimli* etkisi elimizdeki en güncel (1990) girdi-çıkı tablosuna göre % 5.4 olarak bulunmuştur.

% 100’lük ham petrol fiyat şoku ilk planda sadece petrol ürünleri sektöründe (% 65,5’lik) bir fiyat artışına yol açmakta; bu artış ise daha sonra akaryakıt kullanılan diğer bütün sektörler yayılarak 5-6 aylık bir sürecin sonunda genel fiyat düzeyini % 5.4 kadar yükseltmiş olmaktadır.

Doğrudan doğruya petrol ürünlerinin fiyatlarında meydana gelebilecek % 100’lük bir varsayımsal artış ise, genel fiyat düzeyini % 5.8 kadar arttıracaktı.

İlk 6 Aydaki Katkı ve Etkiler

Şimdi, “1999 Aralık’ından 2000 Ocak’ına geçilirken dünya ham petrol fiyatları bir seferde ve bir seferliğine % 100 artmış olsaydı bunun ilk 6 ayın sonunda Türkiye’deki enflasyona *katkısı* ve enflasyonist *etkisi* kabaca ne kadar olurdu?” sorusunu yanıtlayabilmek amacıyla, yukarıda elde ettiğimiz bu kısmi katkı ve etkileri şu şekilde alt alta sıralayabiliriz:

- (1) Kur artışlarının ithal girdileri pahalılaştırıcı etkisi kolaylık

amacıyla göz ardı edilecek olursa, sadece ham petrol fiyatlarındaki artışın TEFE artışına “katkısı” 0.8 puan olacaktır.

- (2) Türkiye’deki akaryakıt ürünü fiyatları İtalya fiyatları baz alınarak hesaplandığına göre ve dünya ham petrol fiyatlarındaki % 100’lük varsayımsal artışın İtalya rafinerilerinin akaryakıt ürünü fiyatlarını % 65 kadar arttıracığını ve bu artışın da otomatik fiyatlandırma sistemine göre akaryakıt ürünü fiyatlarının kabaca % 50 arttığını varsayacak olursak, bu % 50’lik artışın, TEFE artışına “katkısı” 3.4 puan (= 6.7 / 2) kadar olacaktır.

- (3) Elimizde daha güncel bir girdi-çıkı tablosu bulunmadığı için, DİE tarafından 1990 yılı için hesaplanan tablolarda ilişkilerin 10 yıl sonra hâlâ geçerliliğini koruduğunu varsayarsak, % 100’lük ham petrol fiyat artışının 2000 yılının ilk altı ayına yayılan “birikimli enflasyonist etkisi”, tahminen 5.4 puan olacaktır.

Sonuç: Program Hedeflerinden Sapma?

Bu kısa yazıda, doğal olarak bazı sınırlayıcı varsayımlar altında yaptığım tahminlere göre, eğer dünya ham petrol fiyatları 31 Ocak 1999’dan 1 Ocak 2000’e geçilirken sadece bir seferliğine % 100 oranında artmış olsaydı, bunun yılın ilk altı ayında Türkiye’deki enflasyona toplam katkı ve etkisi 9.6 puan (= 0.8 + 3.4 + 5.4) kadar olurdu. Bu rakam, ekonomideki sektörel maliyet yapılarına ve TEFE içindeki sektör paylarına dayalı bir tahmindir.

Yüzde 9.6’lık bu oran, TEFE için Aralık 1999 – Aralık 2000 döneminin tamamı itibariyle koyulan % 20’lik artış hedefi ile

karşılaştırıldığında, oldukça yüksek gözükmektedir.

Fakat, kanımca, asıl büyük tehlike, genelde, “dünya ham petrol fiyatları ne kadar artmışsa ben de kendi ürünüme o veya ona yakın bir oranda zam yaparım, beni enflasyon hedefi ilgilendirmez” biçimindeki “geleneksel” ve hiçbir iktisadi mantığı (yeterli maliyet artışı gerekçesi) bulunmayan bir anlayışa göre davranılması durumunda ortaya çıkacak ve ham petrol fiyat artışlarından kaynaklandığı iddia edilecek enflasyon, “psikolojik zamların” da etkisiyle” % 9.6’dan çok çok daha yukarılara tırmanacaktır.

Aykut Kibrıçoğlu kimdir?

1962’de İstanbul’da doğdu. Sırasıyla İstanbul Erkek Lisesi (1980), AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü (1985) ve AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Yük. Lis. Programı’ndan (1988) mezun oldu. Almanya’nın Kiel Üniversitesi’nde iktisat doktorası (1989-93) yaptı. 1986-94 yıllarında AÜSBF İktisat Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak, 1994-99 yıllarında ise yardımcı doçent olarak çalıştı. Yurtiçi ve yurtdışında uluslararası iktisat, açık ekonomi makroiktisadi, teknoloji iktisadi ve iktisadi büyüme konularında yapılmış çok sayıda yayını bulunmaktadır. Halen, iktisat doçenti olarak, AÜSBF İktisat Bölümü Başkan Yardımcılığı görevini yürütmektedir.

[URL: <http://dialup.ankara.edu.tr/~kibrıcti>]

**Tablo 1: Türkiye'de 2000 Yılı Enflasyonunun Aritmetiği
(Aralık 1999 - Aralık 2000 İçin Enflasyon Senaryoları)**

Genel TEFE Artışı (%)	Kamu Kesimi TEFE'si		Özel Kesim TEFE'si	
	Artış (%)	Katkı Puanı	Artış (%)	Katkı Puanı
20	0	0.0	26.0	20.0
20	1	0.2	25.7	19.8
20	5	1.2	24.5	18.8
20	10	2.3	23.0	17.7
20	15	3.5	21.5	16.5
20	20	4.6	20.0	15.4
20	25	5.8	18.5	14.2

Not: TEFE içinde kamu kesiminin ağırlığı % 23.17, özel kesimin ağırlığı ise % 76.83'tür.

